

A BÜDÖSLÁBÚ ÉS TÁRSAI A FEHÉR LOVON

FÜLÖP GÁBOR

Az irodalom csillapíthatatlan mohósággal fedez fel magának szinte napról napra újabb játékokat. Az utóbbi években játékainak — halálosan komoly játékainak — nagy része az egzotikum jegyében fogant. Nem a szó romantikus értelmében vett egzotikumra, hanem a fehér foltokat feltérképező, katarzis-bizsergető, por alatt, fény mögött, gyökerek között rejtőző egzotikumra összpontosít felfedező, kísérletező kedve. Ez az egzotikum természetesen (ha nem pillanatelőző, l'art our l'art játék csupán) mindig új, és mindig aktuális is. Így jött divatba évekkal ezelőtt a szociográfiai regény, így burjánzottak el a visszaemlékezések és regényes életrajzok, s így kerültek „felfedezésük után” fokozatosan az érdeklődés egyik gócpontjába a gyerekversek, a gyerekek írta versek is.

Akárcsak a mindig újra és újra felfedezett népköltészetben, a gyermek-költészetben is valamiféle ős-tükörbe tekinthetünk, olyan lélek-tárgyakat, szívdobbanás-vonalakat pillantva meg benne, melyeket mai magunkból elloptunk, vagy felszívtak már útközben a gondosan egymásra rakosgatott értelem-kockák.

Legutóbb Nedeljko Radlović összeállításában jelent meg egy gyerek-verseket bemutató antológia,¹ melynek előszavában Miroslav Antić ezt írja: „Mindig, amikor egy kisfiú vagy kislány munkája kerül a kezembe, melyet azzal a szándékkal írtak, hogy irodalomhoz hasonlítson, melyet versnek, elbeszélésnek, regénynek, útleírásnak vagy naplójegyzetnek szántak, én tisztának érzem magam. A tisztaság abban az ártatlanságban és jóságban rejlik, mely megszabadítja a szót a mívség és az elvontság, a készítés és az alkotás mesterségének, a kifinomultságnak, műveltségnek és tudásnak súlyától.”

A kőtet azonban, melynek alapján válogatásunk készült, rendhagyó könyv.² Rendhagyó módon jött létre, s versei is rendhagyó körülmények között születtek. Szerzői állami gondozottak vagy kiskorú bűnözők, gyermekotthonok és nevelőintézetek lakói. Összeállítói, Vesna Ognjenović és Budimir Nešić nem irodalmárok, hanem pszichológusok, akik napi munkájuk folyamán gyűjtötték össze anyagukat. Forrásként tesztet,

naplójegyzeteket, iskolai dolgozatokat, leveleket, órán elkobzott cédulákat és beszélgetések lejegyzett anyagát használták fel. „Simításaikat”, melyekre egy ilyen könyv összeállításakor elengedhetetlenül szükség van, sikerült fájdalommentesen és szinte észrevétlenül elvégezniük, úgyhogy a versek hitelességét és „szeplőtelenségét” mindvégig érezzük (ellentétben például az iskolalapokban közölt gyermekversekkel, melyeket általában élvezhetetlenné torzít a tanár tudálékos és erőszakos beavatkozása).

Az *Üdvözölj valakit* versei (a felnőttek költészetéhez képest) csakhogyan „tiszták”, amint azt Antić írja egy másik kötet kapcsán, újrafogalmazva ezzel egyúttal azt a frázist is, mely a gyerekek írta versekkel szembeni „elvárásainkat” és „előítéleteinket” fejezi ki (ezért idéztük), soraik és szavaik azonban korántsem mentesek a „súlyoktól”.

Ismerve a szerzők életkorát, meglepő és megdöbbentő az az érettség és élettapasztalat, mellyel a legtermészetesebb módon írnak a felnőttek számára olykor tabu, olykor „elfelejtett”, olykor megmászott dolgokról. Ismerve ugyanakkor a szerzők életkörülményeit is (akit korán mélyvízbe dobnak, korán megtanul úszni), nem meglepő sem érettségük, sem élettapasztalatuk. Felnőtti élettapasztalatuk és gyermeki naivságuk ellentétén egyensúlyoznak verseikben, álom és valóság, igazság és hazugság (vagy objektív és szubjektív igazság) határán, meg-megpendülő kifeszített kötélen, az *abszurdon*, a *groteszken*. Van, amelyikükben már (sajnos) több a felnőtt, s csak rácsodálkozó szemük látszik ki a tárgyilagosságból, mely jellemzőjük, s van, amelyikük menekülni próbál, álomba, mesébe, szürrealista lidércbe.

Tárgyilagosságukat mérhetetlen szomorúsággal temetik be, tudják, hogy becsapták őket, s hogy gyerekek, tehát könnyű volt becsapni őket (*Kanárímadár*, *Nagyapám könnyei*). Kényszerhelyzetekbe kerülve kegyetlenül logikusan gondolkodnak, s becsapottságuk ellenére sem értik a felnőttek *illogikáját* (*Házasságlevél*, *A bűdöslábú*). Úgyszólván minden versük egy-egy „story”, rövid történet, mely szomorúan őszinte (azért szomorúan, mert az őszinteség napjainkban már-már bárgyúságnak tűnik), groteszk poénnal végződik (*Gyufa*). Témáik nem az olykor bájosan megfogalmazott, de sűrűn közhelyeket szülő elcsépelte iskolai témák (évszakok, szünet, ünnepek stb.), hanem szinte kizárólag valóságos élményen alapuló történetek. Fogalmazásuk itt szabatos, s megállapíthatatlanul viszi a történet szomorú végkifejlete felé, mintha minden sorukkal egy-egy ruhadarabot fejtenének le magukról.

A menekülés-versek álom-képzelet-utakon bolyonganak, ott is hasztalan keresve olyan álom-képzelet ösvényt, melyen táltos paripán kerülnének egyre messzebb, többségük feltételes módban íródott (*Ha azt meg lehetne csinálni*), s ha úgy tűnik, távol állnak a valóságtól, mind egyikből kiderül, miért szeretnének minél távolabb kerülni tőle. Azt keresik a menekülésben, amit „a valóságban” egyikük sem kaphatott meg: az otthon, a szeretetet.

Tulajdonképpen mese-vers, igazi „versszerű vers” válogatásunkban csak egy van (a kötetben is csak elvétve lehetne másokat találni) — a Fehér ló, melynek már a címe is a monda védőbuborékjára utal. S még itt is az *elveszett* mese, az *elveszett* fehér ló képe kísért, az eredménytelen, hasztalan menekülésé.

Egyes versek katarktikus hatását és gyermeki hitelét növeli az az állhatatos ragaszkodás, mellyel gyermek költők a többszöri becsapattatás ellenére is ragaszkodnak a „rossz szülőhöz”, s mivel őt fizikai valóságában úgyszólván sosem láthatják, már-már meseszerű alakká építik magukban kiapadhatatlan képzeletükkel (*Az én apám*).

Vannak sorok, versek, melyek a zsebmetszés, a lopás vagy az otthontalanság őszintén megfogalmazott ars poeticájaként (hiszen mindez művészet is bizonyos értelemben) nemcsak helyrehozhatatlan sorsokról tesznek tanúságot, hanem egyfajta „társadalmi felelősségérzetről”, egy, ebben a helyzetben bizarr humánumról, töretlen hitről is.

A legmegragadóbbak éppen tömörségük miatt az aforizma-rövidségű és aforizma-csattanójú kétsorosok, melyek esetleges szöveggörnyezetükből kiragadva is tiszták és sósak, mint a könnycsepp (*Fenyegetés, A parkok a legjobb dolog . . ., Szeretném, ha az apám . . .*).

Vesna Ognjenović és Budimir Nešić gyűjteménye szociográfia, gyermeklélektani tanulmány, naplójegyzetek, önéletrajz-törödékek sora, ám mindenekelőtt *költészet*, a költészetnek is (tartalmilag és formailag egyaránt) a legkorszerűbb, legszebb és legelkötelezettebb formája.

Jegyzet

1. Nedeljko Radlović: *Čari ravnice*, Centar za kulturu, Izdavačko odeljenje STAV, Kikinda, 1977.
2. Vesna Ognjenović—Budimir Nešić: *Pozdravi nekog*, Gradina, Niš 1974. (Trece izdanje)

GYUFA

Nekem van apám, de nem él velünk. Átköltözött valami más városba. Sok mindenre szükségem volt, de semmit sem kértem tőle, hogy ne sértsem meg anyát.

Egyszer itt volt, véletlenül találkoztunk az utcán. Elmentünk a parkba, és leültünk. Apa rágyújtott volna, de nem volt gyufája. Kivett húsz dinárt a zsebéből, és megkért, fussak el a sarki trafikig. A trafik

zárva volt, sajnáltam, hogy gyufa nélkül
tértek vissza, de féltem, hogy
apa elmegy.
Még ott volt.

Apa, mondtam neki, várj meg, leszaladok abba az
üzletbe, ott biztosan kapok.

Nem kell, mondta ő, add ide azt a húszdinárost,
majd magam veszek útközben.
Visszaadtam neki a húszdinárost.

Aztán ő buszra ült, és elment.

14 éves fiú

*

Ha újra gyerek lehetnék,
szeretném, ha más szüleim lennének.

NAGYAPÁM KÖNNYEI

Anya becsapott, azt mondta, engem is
elvisz Németországba, s én az utolsó napig
reménykedtem. Egy napon becsomagolták a holmimat,
én is felkészültem. Aztán nagypapa elküldött taxiért
a Vuk-emlékműhöz. Én kiválasztottam a legszebbet,
a vezetője alig akart ráállni. Anya és a nővérem
már a kapu előtt vártak, amikor én és a taxi megérkeztünk.
Az én csomagomat elfelejtették, s én beszaladtam
érte. Amikor visszaértem, nem látok senkit,
csak nagypapa sír a ház előtt. Én meg azt hittem
nincs is könnye.

9 éves kisfiú

HA AZT MEG LEHETNE CSINÁLNI

Tudják, én olyan komoly szeretnék lenni,
 hogy többé soha de soha ne
 nevessek.

A nép aztán mesélne rólam, apa pedig
 biztosan megbánná mindent.

14 éves fiú

*„Belgrádban születtem 1958. VI. 1-én. A szüleim azt
 mondják, hogy akkor sokkal szebb voltam.”*

(A pszichológus jegyzete)

A BÜDÖSLÁBŰ

Mindnyájunkat bevezettek valami szobába, s a pasas
 azt mondja: — Vegyétek le a cipőt — meg akarja
 vesszőzni a talpukat.

S mi, természetesen, mindnyájan levettük a cipőt,
 valami Gyóciónak meg rettenetesen bűzlött a lába,
 a pasas nem tudta elviselni, és azt mondja neki: — Mars
 ki innen, nézzen oda az ember, hogy bűzlik a lábát!

Így mi, jó gyerekek, akik ügyeltünk a tisztálkodásra,
 rettenetes verést kaptunk. Gyóki még most is
 cseszeget bennünket emiatt, biz' isten.

FENYEGETÉS

Anya itt volt nálam látogatóban, és azt mondta:
 — Ha rossz leszel, hazaviszlek.

9 éves fiú

A FEHÉR LÓ

Azt mesélik
 Cigányasszonyok vigyáztak rám
 Én még emlékszem
 Volt egy csónak
 Akár a meder
 És minden az égbe párolgott

A napok váltakoztak a
 Porfelhőben
 A gólyák pedig
 Furcsa hidak alatt röpültek
 Azt mesélik
 Cigányasszonyok vigyáztak rám
 S én szeretném megismerni
 Az apámat
 Különben
 Amikor megszöktem
 A ló hófehér volt
 Sosem engedték
 Hogy megtaláljam
 Azt mondták
 Magad vesztél el.

17 éves fiú

KANÁRIMADÁR

Egy napon berepült valami kismadár a szobába,
 ahol Őcsi aludt. Úgy látszik, akkor kezdett csak
 repülni, könnyen megfogtam az ágy alatt, és
 felébresztettem Őcsit, hogy megmutassam neki, ő meg
 majd esztét veszti az örömtől. Spárgával szépen
 összekötöttük a lábát,
 s Őcsi egész délelőtt játszott vele.

Később jöttek valami asszonyok a szomszédból,
 és szidni kezdtek: Jól van, mondják, nem szólunk semmit
 a kicsinek, hiszen ő még semmit sem ért, no de
 nézd csak, micsoda nagy mamlasz vagy te,
 miért nem engeded szabadjára azt a madarat,
 hát hogy nem esik meg a szíved a vergődésén.

Őcsi belém kapaszkodott, bögött, de én
 leoldottam a spárgát, s elengedtem.

Alig sikerült Őcsit lecsillapítanom, mikor odahív magához
 Milena néni. Te tökfej, mondja, hát nem láttad,
 hogy ez kanárimadár, pénzt kereshetnél volna rajta
 a piacon, s te elengedted. Gyere, mondja, nézd csak,
 a szomszédok már két órája hajkurásszák az udvaron.

És csakugyan: épp az, aki a legjobban erőszakoskodott,
 hogy engedjem el, a kertben áll, a férje meg
 felmászott a tetőre, kergeti a madarat. Kijött az én
 kisöcsém is, belekapaszzkodik a kezembe, néz, és remeg.

Amikor megfogták, Őcsi elbőgte magát, és ordítani kezdett,
 hogy a madár az övé, én meg még csak nem is vigasztalhatom,
 csak ismételve, mint valami agyalágyult:
 becsaptak bennünket Őcsi, mit tehetünk.

15 éves fiú

SZÖKÉSEK

Nekem mindig szöknöm kellett valami elől.
 Amikor loptam, a rendőrségtől menekültem,
 amikor jó voltam — a barátaimtól.

16 éves fiú

*

Szeretném, ha az apám nem rajtam tanulna
 Apa lenni

17 éves fiú

HÁZASSÁGLEVÉL

Én nem tudom, hogy az emberek, akik megházasodnak,
 miért kapnak házasságlevelet. Az én anyukám
 elhagyott bennünket, a házasságlevél pedig itt maradt.
 Ott van a konyhaablakon. De mit kezdünk vele.
 Nem kell nekünk házasságlevél. Tényleg nem tudom,
 miért kapnak házasságlevelet.

11 éves fiú

A NEVETŐ EMBER

Amikor a legnehezebb, én nevetek.
 Méghozzá szentelenül.

FÜLÖP Gábor fordításai